

IDEEA DE PRINCIPIU ÎN FILOSOFIE

Ecaterina Lozovanu, dr. conf.

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *In the article is emphasized that any philosophical system starts from a point which imposes by patent and clarity. This nonproblematical and adogmatic starting point is the principle which is strengthened even by its negation. The entire history of philosophy from Plato and Aristotle to contemporary philosophy finds that any system has its archimedes point. Philosophers' duty is to explain the fundamental assumptions. In this way, the plurality of doctrines will be dampened, even suppressed.*

Cuvinte cheie: *principiu, punct arhimedic, anarhie, existență, conștiință, evident, clar.*

Ca știință fundamentală sau știință a principiilor, filosofia își fixează tema prin căutarea unui punct de plecare nemijlocit valabil, evident prin sine, aproblematic și adogmatic. Filosofia subzistă numai dacă ea posedă un punct de sprijin solid, un punct arhimedic, dincolo de îndoială, care nu mai ridică întrebări și aporii, și e deci aproblematic, care nu mai închide pre-determinări și prejudecăți, și este deci adogmatic. Nu e indiferent pentru filosofie de unde pornește, ea nu poate porni de oriunde.

Există un asemenea reazem de nezdruncinat? Nu este orice început arbitrar? Există oare un autentic început? Nu este orice început arbitrar? Să nu uităm că adevărul prim este acela care e reafirmat în toate încercările de a-l nega. Franz Kroner, în opera *Anarhia sistemelor filosofice*, nu admite un început absolut evident și cert, însă trebuie să conceadă că orice filosofie pornește cercetarea sa de la un punct pe care îl consideră cert și indiscutabil, cel puțin provizoriu sau relativ, altminteri ea n-ar putea rezolva nici o problemă, ci ar fi condamnată la un regres infinit.

Dar același autor susține că începutul nu este „neutru”, adică nu e un adevăr nemijlocit evident care ar putea fi primit de oricine, ci acest început e valabil numai în cadrul unui sistem care îl condiționează. Afirmatia este gravă. Ea răpește propoziției inițiale prerogativa fundamentului și chiar împingr filosofia într-un cerc vicios inevitabil: începutul susține ca fundament sistemul, iar acest început se constituie în cadrul unui sistem. Oare filosofia lui Kant nu trăiește din următorul cerc: de o parte are ca punct de plecare sigur experiența, așa cum e dată în științele timpului său, matematica și fizica lui Newton, de altă parte, scopul este a întocmi principiile ce fac posibilă acea experiență? Experiența este și punct de plecare, dar și sistem (condițiile apriorice ale experienței). De asemenea, înainte de Kant, Descartes se folosește de principiul evidenței sau al ideilor clare și distincte pentru a funda existența lui Dumnezeu, după aceea recurge la Dumnezeu și veracitatea lui pentru a justifica încrederea în evidență, în criteriul adevărului.

Aici ne interesează ideea principală: în ce măsură filosofia nu poate evita cercul vicios sau în ce constă pretinsul cerc de care nu poate scăpa nici o filosofie? Că principiul este sistemul *în nuce*, în stare de virtualitate, nu miră, întrucât principiul susține și alimentează tot ce se clădește pe el. Principiul e oarecum sistemul înaintea sistemului. Aceasta însă nu dă dreptul a spune că principiul el însuși depinde de sistem și că e determinat de el, deci că e un *filius ante patrem*, iscându-se acel cerc vicios de temut. Interpretarea justă este că un principiu care e condiționat de un sistem dat dinainte nu mai merită numele de principiu, de propoziție evidentă prin sine însuși. Un principiu nu poate ascunde în sine supoziții, ci este ireductibil. Dacă are presupoziții și e reductibil, trebuie căutat un alt principiu.

Astfel se impune întrebarea cea mai periculoasă pentru ideea de principiu sau de fundament primar: este posibil să dăm la iveală toate prejudecățile și presupozițiile, penru a ajunge la o propoziție neprevenită, evidentă prin sine, în stare să reziste examenului critic riguros și să dezarmeze îndoiala cea mai radicală? Răspunsul nostru nu poate fi simplist, fiindcă nici faptul nu sunt simple.

Dacă am consulta istoria filosofiei, am constata că gândirea a avut până în vremea noastră convingerea că a fost în posesia punctului arhimedic, a unei propoziții absolut certe. Totuși, aceeași gândire a fost nevoită să recunoască insuficiența acelu prim reazem, s-a văzut constrânsă să înregistreze că evidența de la început e departe de a fi la adăpost de îndoială. Sub îndemnul chemării sale organice, filosofia a formulat un al doilea principiu, fără ca cel dintâi să fi dispărut cu totul, ci el stăruind până astăzi. Că filosofia a trăit umilinta erorii, că deci ea s-a înșelat, este un fapt ce nu poate fi ignorat și, încă mai puțin, nu poate fi făcut inexistent, oricât am dori noi să fie altfel. Urmează că filosofia se va înșela totdeauna? Este știut că trecutul nu poate fi folosit pentru a indica o soluție definitivă, în filosofie, fără să presupunem că ne aflăm în stăpânirea unei filosofii absolut sigure. Nu putem dar spune: „niciodată filosofia nu va ajunge la un prim

adevăr, fiindcă până acum nu i-a fost hărăzit această satisfacție”. Un asemenea limbaj presupune la cel ce uzează de el o concepție temeinică și sigură despre esența filosofiei, deci presupune tocmai ceea ce vroia să nege – posibilitatea unui prim adevăr în filosofie, chiar și negativ. În realitate, viitorul rămâne deschis pentru două soluții: căutarea indefinită sau găsirea unui reazem de nezdruncinat, a unui prim adevăr.

Esențialul este că în trecerea de la un fundament la altul gândirea procedează prin analiză, prin adâncire, în scopul de a dezvălui un punct arhimedic, de a descoperi Steaua Polară a oricărei culturi. Așadar, trecerea de la un principiu la altul este un progres analitic, este un spor de certitudine, o mai energică eliminare a prejudecăților. Asemenea situații, considerate ca principiale, nu sunt și nu pot fi prea numeroase. Omenirea n-a avut la îndemână decât un număr foarte limitat de adevăruri primordiale.

Istoria gândirii ne documentează două principii: unul fundează metafizica, celălalt teoria teoria cunoștinței sau epistemologia: unul mai vechi, altul mai nou. Potrivit celui dintâi, filosofia are ca punct de plecare evident *Existența perfectă*. Gândirea începe prin a ancora în Existență, care nu poate fi supusă îndoielii, fără a nu o presupune. Caracteristica principiului: el este întărit chiar prin negarea lui. Ne putem îndoii de o existență particulară sau de ceea ce este finit, dar nu ne putem îndoii de existența ca existență, fără a o afirma implicit. Este greu pentru noi, cei de astăzi, să ne transpunem, cu toată naivitatea și spontanietatea de altădată, în această axiomă. Existența este eternă, este divină, este suprema valoare. Între valoare și existență nu există la început nici o distanță, ele sunt identice. Existența este perfectă, e divină. Imperfectul este sau o existență degradată sau chiar o nonexistență.

De la Platon și Aristotel până la Hegel, Bergson, Husserl și existențialiștii este de la sine înțeles că ne putem îndoii de orice, însă nu de Existența în genere, de existența pur și simplu. „Existența perfectă” este chiar un pleonasm: orice existență este perfectă și oricui imperfectie plătește tribut nonexistenței, neantului.

În lumina acestui principiu dobândesc un sens adânc propozițiile, aparent banale și pur și simplu analitice, ale lui Parmenide, principiul exponent al Școlii eleate și inspirator al metafizicii de mai târziu, că „Existența există” și „nonexistența nu există”. Propoziția dată este analitică, deoarece principiul este un adevăr analitic, adică este o propoziție care cuprinde în subiect predicatul: existența include perfecția și de aceea sfidează atributele imperfectiei – pieirea, moartea. De aceea metafizica este știința cea mai sigură, de aceea gândirea pornește de la existența absolută, infinită, necondiționată și eternă. Prin gândire suntem în Etern și în lumina lui înțelegem relativul, pieritorul și schimbătorul.

Vom înfățișa câteva ilustrări ale acestei prime și persistente convingeri filosofice. Pentru Aristotel este un adevăr elementar că „perfecția stă înainte”, iar o axiomă scolastică enunță că Existential și Binele sunt convertibile.

Filosoful francez F.Ravassion scrie în spirit aristotelic: „gândirea este o veșnică abordare”. [1] Un alt gânditor contemporan, elvețianul Ch.Secretent, mărturisește în scisoarea de rămas bun de la studenții săi: „Datele pure ale rațiunii se rezumă în aceasta: perfecția este eternă. A împăca eterna realitate a perfecției cu datele experienței, iată problema unică, a cărei soluție filosofia trebuie să o caute într-o independență absolută.” [2] Tot astfel neohegelianul B.Croce notează încă mai drastic, cu toată rezerva lui obișnuită împotriva metafizicii: „Faptul, realitatea sunt totdeauna raționale și ideale, totdeauna adevăr, totdeauna înțelepciune și bunătate morală. Dar, bineînțeles, faptul care este în adevăr un fapt, realitatea care în adevăr este realitate. Ceea ce este alogic, stupid, urât, rușinos, capricios nu e un fapt, ci mai degrabă absența faptului, golul, nonexistența, este cel mult nevoia de a fi adevărat, un stimul al realității, însă nu realitatea”. [3]

În sfârșit – un bun cunoscător al filosofiei grecești, J.Stenzel, notează următoarele: „Când Solon vorbește despre bine și despre cei buni, desigur rezidă în aceasta o semnificație morală, însă se adaugă gândul că binele este totdeauna adevărata realitate, existentul însuși, acela care dăruiește oricărei existențe particulare consistență, succes, prosperitate și fericire”. [4]

Așezarea principiului absolut sigur în *Existența perfectă* a suferit treptat îngrădiri, anume pe măsură ce existența imperfectă, pieritoare, sensibilă dobândește o semnificație pozitivă și pierde caracterul de nimicnicie. Însă ea nu va fi părăsită niciodată pe deplin, chiar când se va descoperi un al doilea principiu care posedă superioritatea că se află mai ferit de acțiunea distrugătoare a îndoielii. Se verifică puterea de fascinare a acestui principiu, cel dintâi descoperit de filosofia europeană și cel mai aproape de religiozitatea primitivă. Acest al doilea principiu, întrevăzut de mult, este originalitatea gândirii moderne și este rezumat de *cogito*-ul lui Descartes: eate certitudinea superioară a Eului, Conștiinței, Subiectului sau Gândirii. Mă pot îndoii de orice existență „în afară de mine”, însă nu mă pot îndoii de propria mea existență care se îndoiește și, deci, gândește. Existența conștiinței și „conținutului” ei nu poate fi pusă la îndoială fără a o afirma în chiar faptul îndoielii. Conștiința care gândește afirmă analitic propria ei existență.

Al doilea principiu, cel puțin la început, n-a fost considerat ca opus celui dintâi, ci mai degrabă ca o bază mai solidă pentru legitimarea celui dintâi. De la existența mea trec nemijlocit la existența Perfectului, a

lui Dumnezeu, de la minimum de existență fac un salt la maximum de existență. Așa este la Augustin în epoca de formare a filosofiei creștine în Apus, așa este la Descartes în epoca de formare a filosofiei moderne. Firește, sprijinul dat de cel de al doilea principiu celui dintâi este plătit prin instalarea lui la baza gândirii. Însă această subsistență este mascată de ajutorul pe care „principiul conștiinței” îl aduce „principiului Perfecției existente”.

Dar reflecția critică descoperă treptat, că principiul conștiinței, dacă este dus până la ultimele lui consecințe, nu admite decât existența conștiinței personale și a „conținuturilor” ei, a reprezentărilor. Orice existență „externă” (adică alta decât cea proprie) rămâne problematică, dacă nu este chiar negată. Lumea externă, eurile celorlalți și chiar Spiritul divin sunt certitudini numai sub formă de reprezentări. Este sigur numai că am reprezentarea sau ideea unei alte Existențe inferioare sau superioare, care însă nu este însăși existența. Existența este totuna cu „a fi perceput” sau „a fi gândit”, iar acestea sunt identice cu a fi „conținuturile” conștiinței mele.

Ultimul cuvânt al supremației conștiinței este ceea ce s-a numit *solipsismul*. Se deschide o posibilitate doctrinară de a păstra principiul conștiinței și de a nu naufragia în solipsism, însă această posibilitate marchează o contopire a celor două principii. Conștiința umană este așezată într-o Conștiință universală infinită sau divină, care creează lumea corpurilor și a conștiinței finite, toate acestea rămânând în sânul ei ca momente particulare. Tipic în această privință este idealismul speculativ al lui Hegel. Ideea conștiinței creatoare de lume este o consecință inevitabilă a principiului al doilea, în măsura în care existența este concentrată în conștiință. Însuși solipsismul trebuie să afirme că propria conștiință crează fantasmagoria unei lumi externe, deci proiectează în afară, halucinatoriu, reprezentările. Notăm că expunerea noastră prezintă sumar raporturile istorice ale celor două principii: realitate este mult mai nuanțată. Menite a se ajuta, cele două principii sfârșesc prin a se opune și a se exclude, fără a renunța la combinații cu cele mai felurite dozaje.

Principiul cel nou al conștiinței nu este lipsit de supoziții eronate, ci s-a adevărit, într-un răstimp scurt, împovărat de prejudecăți, numai prin faptul că logica lui duce la închiderea în conștiință, în lumea reprezentărilor, și deci la negarea lumii externe, epilog care uimește orice spirit neprevenit și rămas pe linia simțului comun. Cea mai gravă prejudecată, aceea care explică de ce ne claustrăm în conștiință ca într-o închisoare, este spațializarea conștiinței. Conștiința nu este numai localizată în corp, dar ea devine locul închis al „conținuturilor”, al reprezentărilor – singurele ce sunt date nemijlocit, lumea fiind problematică în existența ei. Prejudecata spațialistă sau mai concret localizată explică în ce fel s-a ajuns la noțiunea de conștiință închisă pentru totdeauna în lumea „conținuturilor” ei reprezentative. Însuși termenul curent de „conținuturi de conștiință” denunță substratul spațialist, care nu este o simplă metaforă.

Dacă nici principiul Existenței perfecte, nici principiul Conștiinței nu sunt libere de prejudecăți și ca atare nu sunt vrednice să fie considerate ca principii sau ca adevăruri prime, suntem obligați să întreprindem o sforțare analitică mai puternică, o sondare logică mai adâncă. Putem spune că principalul motiv al crizei în filosofia contemporană este compromiterea vechilor principii și căutarea altuia mai solid. Acesta trebuie să arunce peste bord nu numai prejudecata spațialistă a celui de al doilea principiu, dar și o altă prejudecată legată cu deosebire de cel dintâi. Prejudecata este convingerea că filosofia trebuie să aibă ca punct de plecare sigur, nu numai ca simplă supoziție, o realitate, fie realitatea maximă și perfectă a existenței pure, fie realitatea minimă a Conștiinței personale ce se gândește pe sine și este exponent direct al Existenței pure în sfera sensibilului. Principiul filosofic fără prejudecăți trebuie să îmbrățișeze nu numai orice fel de realitate, dar și irealul, idealul și suprarealul (matematicul, piatra de scandal a tuturor clasificărilor științelor, când acestea pornesc de la realitate). Această poziție mai vastă este cerută neapărat de obligația filosofiei de a explica nu numai științele ce se ocupă cu realul, dar și cele ce au un obiect dincolo de opoziția real-ireal, cum este, în afară de matematică, însăși disciplina noastră, iar în aceasta mai ales logica.

Firește, în fața deficiențelor serioase și iremediabile descoperite în cele două principii, putem avea două alte atitudini. Prima este conservatoare: menținem cele două principii, pansând rănile lor mereu deschise, sau le combinăm după ingeniozitatea spiritului celui ce filosofează. Cele mai multe dintre sistemele contemporane sunt produse hibride ale vechilor principii. O ultimă posibilitate este cu mult mai semnificativă pentru vremea noastră, este chiar simptomul cel mai caracteristic a ceea ce G.Simmel numește *Conflictul în cultura modernă*. Epoca noastră are privilegiul periculos de a nu cunoaște lupta unui principiu nou, plin de viață, cu cel vechi, ci lupta vieții generatoare a principiilor și a „formelor” cu orice principiu și orice formă. Timpul nostru nu acceptă un principiu, o formă care ar putea îngredi și stăvili revărsarea vieții, ci gustă plăcerea mistică a informului, a lipsei de principiu, a creativității și distrugerii. Totuși, nu avem dreptul de a face dintr-o slăbiciune trecătoare o virtute. Rostul creator al vieții este de a da dinamismului ei o formă, un reazem principal.

Câteva lămuriri integritoare vor încheia expunerea noastră Hegel avea, în ce privește natura principiului filosofic, o opinie aparte. El pune cercetarea în următoarea dilemă: sau principiul este dat nemijlocit, și atunci el este într-adevăr principiu, însă nu mai este necesar, ci arbitrar, contingent, sau este necesar prin mijlocire, prin fundare, dar atunci nu mai este, drept vorbind principiu. Pentru a ieși din dilemă, Hegel cere ca propoziția nemijlocită să fie mijlocită treptat, așa încât la sfârșit să avem începutul, însă fundat, făcut necesar prin mijlocire. Mijlocirea este trecerea de la începutul nemijlocit prin mișcare internă sau prin sine (prin auto-mișcare determinată de negație, deci prin autonegație). Filosofia hegeliană alcătuiește un cerc organic, în care principiul este nemijlocit și mediatizat prin propria sa activitate.

Această condiție este îndeplinită dacă principiul este nedeterminat, iar prin metoda „mediatizărilor” interne ajunge la totalitatea sau plenitudinea determinărilor. Această cerință este satisfăcută, pentru Hegel, dacă pornim de la „existența pură”, de la „maximum de existență”, cum interpretează hegelianul H.Glockner. Este o eroare, crede Hegel, a porni de la ceva determinat, deci limitat, fiindcă aceasta nu este punctul de plecare cel mai lipsit de prejudecăți. Numai nedeterminatul îmbrățișează cât mai mult fără a prejudeca sau predetermina nimic și este totodată sigur. Drept vorbind, Hegel presupune ambele principii pe care le combină cu ajutorul metodei dialectice sau a evoluției prin forța negației: pornește de la existența pură, confundată cu Dumnezeu, care din impulsul interior al negației evoluează și se realizează în Idee, în Spirit, deci în Eul ce produce lumea finită și de aceea o conține.

Din cele expuse se impune adevărul că la orice sistem filosofic trebuie să punem problema prealabilă a fundamentului său, a supozițiilor implicite sau explicite, căci cele mai multe sisteme nu mărturisesc principiile, fiindcă le consideră de la sine înțelese. Ceea ce o epocă admite axiomatic nu mai are nevoie de o continuă formulare. Totuși, operația de a descoperi principiile este categorică.

Prima datorie a filosofului este să explicitizeze supozițiile fundamentale, punctul arhimedic, evidența nemijlocită, axiomele sistematizării sale. În acest chip, pluralitatea anarhică a doctrinelor va fi temperat, dacă nu chiar suprimată. Vom ști că acest conflict se dă între câteva doctrine, pe care urmează să le cunoaștem.

Bibliografie

1. F. Revassion. *Metafizica și morală*, București, 1984, p.53.
2. Ch. Secretent. *Tendențele principiale ale filosofiei*, Cluj-Napoca, 2003, p.117.
3. B. Croce. *Elementele viabile din filosofia lui Hegel*, București, 1996, p.38.